

ČESKÁ REPUBLIKA

NÁLEZ

Ústavního soudu

J m é n e m r e p u b l i k y

Ústavní soud rozhodl v senátu složeném z předsedy senátu Zdeňka Kühna (soudce zpravodaje), soudkyně Lucie Dolanské Bányaiové a soudce Josefa Fialy o ústavní stížnosti stěžovatele **V. K.**, zastoupeného Mgr. Martinem Sadílkem, advokátem, sídlem Václavské náměstí 802/56, Praha 1 – Nové Město, proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 3. prosince 2024 č. j. 30 Cdo 2862/2024-164 a rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 29. května 2024 č. j. 68 Co 77/2024-120, za účasti **Nejvyššího soudu a Městského soudu v Praze**, jako účastníků řízení, takto:

I. Usnesením Nejvyššího soudu ze dne 3. prosince 2024 č. j. 30 Cdo 2862/2024-164 a rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 29. května 2024 č. j. 68 Co 77/2024-120 bylo porušeno základní právo stěžovatele na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a základní právo na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím podle čl. 36 odst. 3 Listiny základních práv a svobod.

II. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 3. prosince 2024 č. j. 30 Cdo 2862/2024-164 a rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 29. května 2024 č. j. 68 Co 77/2024-120 se ruší.

Odůvodnění:

I. Podstata věci

1. V tomto nálezu se Ústavní soud zabývá odpovědností státu za nemajetkovou újmu způsobenou nezákonným rozhodnutím. Tato újma měla stěžovateli vzniknout tím, že po smrti jeho babičky nebyla v dědickém řízení z důvodu pochybení notářky nalezena závěť, podle které měl veškerý majetek nabýt stěžovatel, a nikoli na základě zákonné posloupnosti jeho matka. Závěť byla nalezena až mnoho let po ukončení dědického řízení.

2. Spornou otázkou je jednak porušení zásady kontradiktornosti v řízení před odvolacím soudem, jednak zda obecné soudy porušily ústavně zaručené právo na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím, když trvaly na splnění zákonné podmínky, že nezákonné rozhodnutí musí být před uplatněním nároku na náhradu újmy zrušeno či změněno pro nezákonnost. Ústavní soud dospěl k závěru, že na splnění této zákonné podmínky nelze trvat, jestliže poškozený neměl právě v důsledku pochybení veřejné moci reálnou možnost, jak zrušení či změny nezákonného rozhodnutí dosáhnout.

II. Popis věci a jejího procesního vývoje

3. Stěžovatel byl vychováván převážně babičkou, se kterou bydlel v rodinném domě v P. Babička mu v průběhu let vícekrát sdělila, že pořídila závěť, kterou mu tento dům odkázala, nesdělila mu však způsob uložení závěti. Když babička v roce 2005 zemřela, žádná závěť v dědickém řízení nalezena nebyla a podle zákonné posloupnosti nabyla dědictví jako jediná dědička babiččina dcera, stěžovatelova matka (usnesení Obvodního soudu pro Prahu 9 ze dne 27. 10. 2005 č. j. 13 D 441/2005-24). Dědictví tvořila nemovitost v hodnotě 1 226 760 Kč a další majetek zanedbatelné hodnoty. Podle tvrzení stěžovatele jeho matka dům krátce nato prodala třetí osobě.

4. Téměř 16 let po ukončení dědického řízení, dne 27. 9. 2021, vyrozuměl Obvodní soud pro Prahu 9 stěžovatele přípisem, že byla nalezena závěť pořízená v roce 1973 ve formě notářského zápisu stěžovatelovou babičkou. K přípisu soud přiložil kopii závěti. Z jejího obsahu plyne, že veškerý babiččin majetek měl nabýt stěžovatel.

5. Stěžovatel se cítil být poškozen nesprávným úředním postupem a následným nezákonným rozhodnutím, a proto u státu (Ministerstva spravedlnosti), uplatnil nárok na zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu [podle zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti státu za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád)]. Stát nárok neuznal s odůvodněním, že tu nebyl nesprávný úřední postup: závěť nebyla vyhledána proto, že zůstavitelka v době, kdy sepsala závěť, a v době, kdy zemřela, měla různá příjmení.

6. Stěžovatel podal proti státu žalobu na náhradu nemajetkové újmy k Obvodnímu soudu pro Prahu 2. Obvodní soud žalobě vyhověl a uložil státu povinnost zaplatit stěžovateli jako náhradu nemajetkové újmy 300 000 Kč. Podle obvodního soudu v průběhu dědického řízení pochybila notářka jako soudní komisařka, které se nepodařilo nalézt

závěť, byť k tomu měla veškeré podklady. Z kontrolního výtisku o vyhledání závěti plyne, že notářka zadala jako vyhledávací kritéria příjmení stěžovatelovy babičky v době její smrti, její rodné číslo a datum narození. Mezi nalezenými dokumenty byla i babiččina závěť odkazující veškerý majetek stěžovateli. Tu však pořídila v době, kdy měla jiné příjmení než rodné a to, se kterým zemřela. I přesto však měla notářka tuto závěť se stěžovatelovou babičkou spojit, neboť v závěti bylo uvedeno její rodné číslo i rodné příjmení. Nesprávný úřední postup notářky vyvolal u stěžovatele křivdu, jelikož žil dlouhou dobu v pocitu, že babička mu ohledně pořízení závěti lhala, a on proto nenabyl rodinný dům, ke kterému si při péči o babičku na sklonku jejího života vytvořil citové pouto. Stěžovateli tak nesprávným úředním postupem vznikla újma.

7. K odvolání státu Městský soud v Praze napadeným rozsudkem změnil rozsudek obvodního soudu tak, že se žaloba zamítá. Podle městského soudu nelze popsane pochybení notářky posoudit jako nezákonný úřední postup, nýbrž jako nezákonné rozhodnutí. Podle zákona č. 82/1998 Sb. odpovídá stát buď za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím, nebo nesprávným úředním postupem. Nesprávným úředním postupem se rozumí porušení pravidel při činnosti státního orgánu, které se bezprostředně neodrazí v obsahu vydaného rozhodnutí. Pochybení notářky se promítlo do konečného dědického usnesení, kterým připadl veškerý majetek stěžovatelově matce. Aby však byl dán odpovědnostní titul spočívající v nezákonném rozhodnutí, musí být toto nezákonné rozhodnutí podle § 8 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb. změněno či zrušeno, což se v nynější věci nestalo. Rozhodnutím o zrušení či změně nezákonného rozhodnutí jsou soudy rozhodující o náhradě újmy vázány, není tedy možné v tomto řízení posuzovat, zda notářka pochybila, či nikoli. Nárok stěžovatele na náhradu nemajetkové újmy je tedy bezdůvodný pro absenci odpovědnostního titulu.

8. Nejvyšší soud napadeným usnesením stěžovatelovo dovolání odmítl. V odůvodnění připustil, že v některých případech stát odpovídá za škodu, aniž bylo rozhodnutí pro nezákonnost změněno či zrušeno, jde však o výjimečné situace, ve kterých jsou později vydaným rozhodnutím či postupem negovány účinky původního rozhodnutí právě pro jeho nezákonnost (takto např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 7. 2024, sp. zn. 30 Cdo 1638/2023). Tato výjimka je podmíněna tím, že poškozený neměl v původním řízení k dispozici žádný opravný prostředek, popř. nešlo o opravný prostředek reálně účinný. Tak tomu bylo kupř. v situaci, kdy nezákonnost rozhodnutí deklaroval Nejvyšší soud v rozsudku vydaném na základě stížnosti pro porušení zákona, aniž bylo toto nezákonné rozhodnutí zrušeno (viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. 7. 2011 sp. zn. 28 Cdo 4158/2009). Vydání potenciálně nezákonného rozhodnutí v důsledku nesprávně zjištěného skutkového stavu nemůže vést Nejvyšší soud k ustavení rozhodovací praxe, která by zjevně popírala vůli zákonodárce vyjádřenou v § 8 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb. Stěžovatel se mohl domáhat zrušení rozhodnutí vydaného v dědickém řízení žalobou podle § 485 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen „starý občanský zákoník“), proti tomu, kdo dědictví nabyt v rozsahu, který přináležel stěžovateli jakožto opomenutému dědici. Tomu totiž vůči nepravému dědici náleží nárok v podobě bezdůvodného obohacení. Stěžovatel měl této žaloby využít v souladu se zásadou, že práva svědčí bdělým.

9. Přípustnost dovolání nelze opírat o otázku, zda ve stěžovatelově věci šlo o případ hodný zvláštního zřetele ve smyslu § 8 odst. 3 zákona č. 82/1998 Sb., podle kterého lze nárok na náhradu škody způsobené nezákonným rozhodnutím přiznat pouze tehdy, pokud poškozený využil všech procesních prostředků, které zákon poškozenému k ochraně jeho

práva poskytuje. Městský soud totiž své rozhodnutí neopřel o tuto otázku, nýbrž o otázku, zda musí být nezákonné rozhodnutí změněno či zrušeno.

10. Namítá-li stěžovatel překvapivost rozhodnutí městského soudu, přehlíží, že argumenty, o které městský soud opřel svůj rozsudek, vzneslo během řízení ministerstvo ve vyjádření k žalobě a v odvolání. Rozsudek městského soudu nelze ani považovat za nepřezkoumatelný. Konečně by se mohl Nejvyšší soud zabývat namítanou procesní vadou, že městský soud nenařídil jednání, pouze pokud by bylo dovolání přípustné.

III.

Argumentace stěžovatele

11. Stěžovatel je názoru, že bylo v průběhu soudního řízení porušeno jeho právo na soudní ochranu a právo na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1, čl. 37 odst. 3, čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Kromě toho považuje výklad podmínek pro uplatnění práva na náhradu újmy za přepjatě formalistický a rozporný s ústavně zaručeným právem na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím podle čl. 36 odst. 3 Listiny a čl. 13 Úmluvy a nepřímo i s právem na ochranu vlastnictví podle čl. 11 odst. 1 Listiny a čl. 1 Dodatkového protokolu k Úmluvě.

12. V ústavní stížnosti nejprve stěžovatel namítá, že ačkoli městský soud změnil rozsudek obvodního soudu, nedal stěžovateli prostor vznést argumentaci ani nenařídil jednání. Tím porušil jeho právo na přístup k soudu a narušil rovnost účastníků řízení. Navíc svůj rozsudek nedostatečně odůvodnil.

13. Dále stěžovatel vnímá jako nežádoucí formalismus lpění na tom, aby musel využít všechny opravné prostředky podle § 8 odst. 3 zákona č. 82/1998 Sb. (které by byly objektivně či subjektivně nepřípustné). Když se po 16 letech od skončení dědického řízení dozvěděl o nalezení závěti, již neměl k dispozici žádný opravný prostředek. Žaloba podle § 485 starého občanského zákoníku, na kterou stěžovatele odkázal Nejvyšší soud, by byla jistě neúspěšná. Stěžovatel před nalezením závěti neměl jakékoli listinné důkazy, žalobu by podával s pouhým tvrzením, že mu babička sdělila, že dům v budoucnu zdědí. Proto jde o případ hodný zvláštního zřetele, ve kterém není třeba trvat na vyčerpání všech opravných prostředků.

14. Ani podmínka, aby bylo nezákonné rozhodnutí zrušeno či změněno, se stěžovateli nejeví spravedlivá. Sám Ústavní soud není příznivcem rigorózního trvání na formálním zrušení či změně nezákonného rozhodnutí, naopak požaduje, aby splnění podmínek odpovědnosti státu za škodu bylo posuzováno v materiálním slova smyslu [viz např. náleze ze dne 9. 7. 2009 sp. zn. II. ÚS 1774/08 (N 155/54 SbNU 17)]. Pokud byla škoda prokázána a vznikla v důsledku nezákonného rozhodnutí, proti kterému neexistuje opravný prostředek, je nutné vycházet z toho, že nárok na náhradu škody způsobené jednáním státu vyplývá přímo z Listiny. Požadavek, aby bylo před uplatněním nároku na náhradu újmy až nezákonné rozhodnutí změněno či zrušeno, by se tu neměl uplatnit. Je nepřiměřeně formalistický a fakticky vylučuje odpovědnost státu za újmu (viz náleze ze dne 22. 5. 2023 sp. zn. III. ÚS 3319/22).

15. Nastalou situaci stěžovatel považuje za nepřímý zásah do práva vlastnit majetek. V řízení byla řešena otázka splnění podmínek nároku na náhradu nemajetkové újmy. Ty jsou totožné jako podmínky nároku na náhradu škody, kterou bude stěžovatel po státu taktéž požadovat. Pokud by Ústavní soud této stížnosti nevyhověl, pravděpodobně bude zamítnuta i žaloba na náhradu škody.

IV.

Procesní předpoklady řízení před Ústavním soudem

16. Ústavní stížnost byla podána včas oprávněným stěžovatelem. Ústavní soud je k jejímu projednání příslušný. Stěžovatel je řádně zastoupen (§ 29 až 31 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu) a též vyčerpal všechny zákonné procesní prostředky k ochraně svých práv (§ 75 odst. 1 téhož zákona); ústavní stížnost je tedy přípustná.

V.

Shrnutí řízení před Ústavním soudem

17. Ústavní soud si vyžádal soudní spis a vyzval městský soud, Nejvyšší soud a Českou republiku – Ministerstvo spravedlnosti (jako v úvahu připadající vedlejší účastníci), aby se vyjádřily k ústavní stížnosti.

18. Nejvyšší soud ve svém vyjádření zopakoval, že není namístě opustit zásadu, že rozhodnutí musí být změněno či zrušeno. Potenciální vada dědického řízení spočívající v nesprávném zjištění skutkového stavu není důvodem pro odškodnění stěžovatele. Případný úspěch či neúspěch stěžovatele v řízení podle § 485 starého občanského zákoníku, jakož i jeho důvody, není soud rozhodující o požadavku na náhradu újmy povolán řešit, aniž by vykročil z mantinelů § 8 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb. Je sice politováníhodné, že se stěžovatel dozvěděl o možném nesprávně zjištěném skutkovém stavu v dědickém řízení až po 16 letech, nelze však cestou práva odčinit každou nespravedlnost odhalenou po tak dlouhé době. I následky pochybení státu musí mít své časové meze. S ohledem na časový odstup od údajného pochybení nelze stěžovatelův požadavek pokládat za přiměřený (srov. § 32 zákona č. 82/1998 Sb.).

19. Vyjádření Nejvyššího soudu zaslal Ústavní soud na vědomí a k případné replice stěžovateli.

20. Městský soud se k ústavní stížnosti nevyjádřil.

21. Česká republika – Ministerstvo spravedlnosti se k ústavní stížnosti nevyjádřila, proto se má v souladu s poučením za to, že se postavení vedlejšího účastníka vzdala.

22. Ústavní soud nenařizoval ústní jednání, neboť od něj nelze očekávat další objasnění věci (§ 44 zákona o Ústavním soudu).

VI. Posouzení ústavní stížnosti

23. Městský soud porušil stěžovatelovo právo na soudní ochranu, protože změnil rozsudek obvodního soudu na základě odlišného právního posouzení věci, aniž předtím umožnil stěžovateli se k tomuto novému právnímu názoru vyjádřit (část VI.A.). Jelikož stěžovatel neměl – právě jen v důsledku pochybení veřejné moci – v této specifické situaci žádný účinný procesní prostředek, kterým by dosáhl změny či zrušení nezákonného rozhodnutí vydaného v dědickém řízení, nelze trvat na tom, aby bylo toto nezákonné rozhodnutí před uplatněním nároku na náhradu újmy změněno či zrušeno. V opačném případě by bylo stěžovatelovo ústavně zaručené právo na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím vyprázdněno (část VI.B.).

VI.A. Právo na soudní ochranu (čl. 36 odst. 1 Listiny)

24. Ústavní soud se nejprve zabýval námitkami procesního charakteru.

25. Stěžovatelovu názoru o nedostatečném odůvodnění rozsudku městského soudu nelze přisvědčit. Městský soud srozumitelně vysvětlil, že žalobu zamítl proto, že nárok na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím lze uplatnit, pouze pokud bylo nezákonné rozhodnutí zrušeno či změněno pro nezákonnost; tato podmínka podle městského soudu naplněna nebyla (§ 8 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb.; viz zejm. bod 29 rozsudku městského soudu, ze kterého stěžovatel dokonce na s. 11 ústavní stížnosti cituje).

26. Námitka, že městský soud nenařídil v odvolacím řízení jednání, je nepřipustná. K nápravě této procesní vady slouží žaloba pro zmatečnost podle § 229 odst. 3 občanského soudního řádu. Jestliže lze rozhodnutí soudů nižších stupňů napadnout žalobou pro zmatečnost, je třeba tento mimořádný opravný prostředek před podáním ústavní stížnosti vyčerpat, jinak tato námitka není přípustná podle § 75 odst. 1 zákona o Ústavním soudu [srov. např. usnesení ze dne 17. 5. 2006 sp. zn. III. ÚS 15/06 (U 7/41 SbNU 609) nebo ze dne 18. 7. 2023 sp. zn. II. ÚS 1715/23, bod 11, respektive stanovisko pléna ze dne 7. 2. 2023 sp. zn. Pl.ÚS-st. 58/23 (č. 57/2023 Sb.), *Nepřipustnost ústavní stížnosti proti usnesení o nevyloučení soudce pro podjatost*, zejm. body 19 a 23].

27. Porušení ústavně zaručeného práva však leží v namítané vadě, že městský soud změnil rozsudek obvodního soudu na základě odlišného právního posouzení, aniž dal stěžovateli možnost se k tomuto odlišnému posouzení vyjádřit.

28. Jednou ze složek práva na soudní ochranu podle čl. 36 Listiny je zákaz překvapivých rozhodnutí. Za překvapivé je považováno mj. rozhodnutí, které soud založí na právním posouzení, k němuž se účastníci neměli možnost vyjádřit, protože takové posouzení nebylo předvídatelné z dosavadního průběhu řízení. Účastníci řízení musí mít možnost účinně vznést argumentaci ke všem právním otázkám, na jejichž řešení bude rozhodnutí spočívat. Aby tak mohli učinit, musí jim být tyto otázky známy. Je proto nezbytné, aby soud účastníky řízení poučil, hodlá-li vycházet z jiné právní úpravy a jiného právního posouzení, než mohou účastníci řízení předvídat vzhledem k dosavadnímu průběhu řízení. Překvapivé není rozhodnutí tehdy, pokud je založeno na argumentaci, kterou již některý z účastníků řízení vznesl a ke které se mohl druhý účastník vyjádřit. Právní

posouzení, které z dosavadního řízení neplyne, nesmí být poprvé zmíněno teprve v odůvodnění rozhodnutí, neboť v takovém případě je pro účastníky řízení nepředvídatelné. Opačný postup je v rozporu s čl. 36 odst. 1 Listiny [srov. např. nálezy ze dne 12. 4. 2016 sp. zn. I. ÚS 2315/15 (N 64/81 SbNU 99), *Jonáš*; bod 42, ze dne 27. 2. 2018 sp. zn. IV. ÚS 233/17 (N 34/88 SbNU 479), *Kopecký*, bod 37, nebo ze dne 1. 9. 2020 sp. zn. IV. ÚS 1247/20 (N 173/102 SbNU 18), *Videozáznam jako důkazní prostředek a princip kontradiktornosti řízení*, bod 30].

29. V nynější věci obvodní soud žalobě vyhověl a věc právně posoudil jako újmu způsobenou nesprávným úředním postupem (§ 13 zákona č. 82/1998 Sb.). Městský soud tento rozsudek změnil tak, že se žaloba zamítá, neboť je věc nutné posoudit jako újmu způsobenou nezákonným rozhodnutím, pro jejíž uplatnění není splněna podmínka předchozí změny či zrušení nezákonného rozhodnutí (§ 8 odst. 1 téhož zákona). Městský soud účastníky nepoučil, že bude vycházet z jiného právního hodnocení. Stěžovatel tak nemohl vědět, že se budou úvahy městského soudu ubírat jiným směrem a nemohl jim přizpůsobit své námitky. Městský soud tak stěžovateli (ale i žalovanému státu) upřel možnost vyjádřit se k naplnění podmínek pro uplatnění a přiznání újmy způsobené nezákonným rozhodnutím. Na nesplnění jedné z těchto podmínek přitom městský soud založil svůj rozsudek. Městský soud proto porušil stěžovatelovo právo na řádný proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny.

30. Námitku překvapivosti rozhodnutí vznesl stěžovatel již v dovolání. Nejvyšší soud jí v bodě 12 napadeného usnesení nepřisvědčil, neboť argumentaci, na které je založen rozsudek městského soudu, prý vznesl již stát ve vyjádření k žalobě a v odvolání. Tak tomu ale není. Stát v těchto podáních ani v žádných jiných (před vydáním napadeného rozsudku městského soudu) netvrdil, že stěžovatelova újma by měla být posuzována jako újma způsobená nezákonným rozhodnutím. Naopak se rovněž soustředil na nesprávný úřední postup podle § 13 zákona č. 82/1998 Sb. Stát především opakovaně zpochybnil tvrzení stěžovatele, že v dané věci došlo k nesprávnému úřednímu postupu, uváděl, že veřejné moci nelze přičítat pochybení spočívající v nenalezení závěti, neboť stěžovatelova babička závěť sepsala pod příjmením, které neodpovídalo ani jejímu rodnému příjmení, ani příjmení, s nímž zemřela. Dále stát argumentoval tím, že Okresní soud Praha-východ závěť řádně předal Notářské komoře České republiky, která ji následně řádně zaevidovala v centrální evidenci závětí. Tato argumentace je však mimoběžná s důvody, pro které městský soud žalobu zamítl.

31. Nejen řízení o ústavní stížnosti před Ústavním soudem, ale i řízení dovolací před Nejvyšším soudem je nedílnou součástí systému ochrany ústavně zaručených práv. Rovněž Nejvyšší soud musí chránit základní práva a svobody jednotlivce podle čl. 4 Ústavy. Nejvyšší soud však pochybení městského soudu nenapravit a tuto svou povinnost nenaplnil [srov. nálezy ze dne 19. 4. 2017 sp. zn. I. ÚS 425/17 (N 63/85 SbNU 145), *Benčík*, bod 14].

VI.B. Právo na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím (čl. 36 odst. 3 Listiny)

32. Dále Ústavní soud obrací svou pozornost na zodpovězení otázky, zda obecné soudy porušily stěžovatelovo ústavně zaručené právo na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím, pakliže trvaly na tom, že pro uplatnění nároku musí být nejprve namítané

rozhodnutí zrušeno či změněno pro nezákonnost, ač toho podle stěžovatele nebylo možné reálně dosáhnout.

VI.B.1. *Obecně k výkladu podmínek uplatnění ústavně zaručeného práva na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím*

33. Odpovědnost státu za újmu způsobenou nezákonným rozhodnutím je na zákonné úrovni upravena v zákoně č. 82/1998 Sb. Podle jeho § 8 odst. 1, na jehož aplikaci jsou založena napadená rozhodnutí, lze nárok na náhradu škody uplatnit pouze tehdy, pokud pravomocné rozhodnutí bylo pro nezákonnost zrušeno nebo změněno příslušným orgánem. Rozhodnutím tohoto orgánu je soud rozhodující o náhradě škody vázán.

34. Podmínka předchozího zrušení či změny rozhodnutí odpovídá presumpci správnosti rozhodnutí a zajišťuje, aby odškodňovací řízení neplnilo roli paralelního přezkumu, který je svěřen jiným orgánům (viz např. usnesení ze dne 7. 12. 2021 sp. zn. IV. ÚS 2973/21, *Habersberger*, bod 19). Soud je při rozhodování o náhradě újmy vázán rozhodnutím o zrušení či změně nezákonného rozhodnutí a nemůže sám hodnotit, zda je toto rozhodnutí skutečně nezákonné (např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 9. 2005 sp. zn. 25 Cdo 40/2005). Na uvedené podmínce proto v obecné rovině nic neústavního není.

35. Další podmínku stanoví § 8 odst. 3 zákona č. 82/1998 Sb., podle kterého lze nárok na náhradu škody způsobené nezákonným rozhodnutím přiznat pouze tehdy, pokud poškozený využil v zákonem stanovených lhůtách všech procesních prostředků, které zákon poškozenému k ochraně jeho práva poskytuje, nejde-li o případy zvláštního zřetele hodné. Pro nyní posuzovanou věc je podstatné, že podmínky podle odst. 1 a 3 jsou samostatné, na sobě nezávislé předpoklady (byť se fakticky částečně prolínají). První je podmínkou pro uplatnění nároku, druhý pro jeho přiznání. Stěžovatel tyto předpoklady v ústavní stížnosti volně zaměňuje. Městský soud zamítl stěžovatelu žalobu pro nesplnění podmínky podle odst. 1, splněním podmínky podle odst. 3 se nezabýval (jak upozornil sám Nejvyšší soud v bodě 11 napadeného usnesení).

36. Rovněž Ústavní soud se proto dále zabývá pouze tím, zda byla splněna podmínka podle § 8 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb., tedy zda bylo nezákonné rozhodnutí zrušeno či změněno, a zda bylo třeba na této podmínce bezvýjimečně trvat.

37. Zákonná úprava podmínek odpovědnosti státu za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím vychází z ústavněprávního základu zakotveného v čl. 36 odst. 3 Listiny. Podle něj má každý právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím soudu, jiného státního orgánu či orgánu veřejné správy. Toto právo plyne z Listiny přímo a zákon upravuje jeho podmínky a podrobnosti, jak stanoví čl. 36 odst. 4 Listiny [nález ze dne 23. 2. 2021 sp. zn. IV. ÚS 2009/20 (N 38/104 SbNU 396), *Jozefiak*, bod 19].

38. Při výkladu a aplikaci tohoto základního práva musí být v souladu s čl. 4 odst. 4 Listiny šetřeno jeho podstaty a smyslu. Zákon vydaný na základě ústavního zmocnění nemůže nárok na náhradu škody anulovat a tím ústavně zaručené právo vyprázdnit [např. nález ze dne 30. 4. 2002 sp. zn. Pl. ÚS 18/01 (N 53/26 SbNU 73; 234/2002 Sb.), *Odpovědnost státu za škodu spočívající v nákladech řízení*].

39. Účelem základního práva podle čl. 36 odst. 3 Listiny je odčinění újmy v takovém rozsahu, aby negativní následky nezákonného rozhodnutí orgánu veřejné moci ve vztahu k poškozenému byly eliminovány nebo alespoň v maximální možné míře minimalizovány [viz náleze ze dne 11. 12. 2003 sp. zn. III. ÚS 124/03 (N 144/31 SbNU 281), *Odpovědnost za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci – objektivní odpovědnost*].

40. Mnohé případy a jejich specifické okolnosti mohou být značně komplikované a netypické. To však nevyvazuje obecné soudy z povinnosti udělat vše pro dosažení spravedlivého řešení. Při výkladu práva je nutné zohledňovat i ústavněprávní rovinu věci. Opačný, formalistický výklad vedoucí k zjevně nespravedlivým výsledkům, Ústavní soud kritizuje již od dob svého vzniku [viz náleze ze dne 27. 3. 2024 sp. zn. I. ÚS 2859/23, *Náhrada škody (ušlý výdělek) způsobené nezákonným rozhodnutím NBÚ o odebrání bezpečnostní prověrky*, body 38 a 39 s početnými odkazy na další judikaturu].

41. Ústavní soud i Nejvyšší soud proto již v několika případech dospěly k závěru, že podmínka podle § 8 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb. může být prolomena (teleologicky redukována) a práva na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím se lze domáhat, i když nebylo rozhodnutí pro nezákonnost zrušeno či změněno. Obecně jde pouze o výjimečné případy charakterizované velmi specifickými okolnostmi, ve kterých by bylo trvání na podmínce zrušení či změny rozhodnutí nepřiměřeně formalistické a fakticky by vylučovalo odpovědnost státu za škodu [náleze ze dne 3. 6. 2021 sp. zn. II. ÚS 3516/20 (N 111/106 SbNU 229), *K právu na náhradu škody způsobené nezákonným rozhodnutím, které nebylo formálně zrušeno*, body 37 až 40; z právní doktríny srov. např. Simon, P. *Odpovědnost za škodu při výkonu veřejné moci*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 108, marg. č. 150, podle něhož „jde o naprosté výjimky, jejichž využití je zásadně podmíněno tím, že poškozený v původním řízení žádný opravný prostředek proti rozhodnutí, jehož nezákonnost tvrdí, neměl k dispozici, nebo jej k dispozici měl, ale nešlo o opravný prostředek reálně účinný.“].

42. Konkrétní typové důvody pro prolomení podmínky v § 8 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb. lze v judikatuře nalézt dva. Zaprvé, je jím situace, kdy nezákonnost rozhodnutí, ač nebylo formálně zrušeno či změněno, byla prohlášena jinak, popř. byly jiným rozhodnutím pro nezákonnost popřeny jeho účinky (z judikatury Nejvyššího soudu např. rozsudek ze dne 24. 7. 2013 sp. zn. 30 Cdo 443/2013, *GECO CZ*, podle něhož za nezákonné bylo třeba podle znění zákona o Ústavním soudu před rokem 2013 považovat i rozhodnutí Ústavního soudu, jehož nezákonnost byla deklarována v rozsudku ESLP, byť rozhodnutí Ústavního soudu nebylo zrušeno; rozsudek ze dne 25. 2. 2022 sp. zn. 30 Cdo 2639/2021, *EL NIÑO BEVERAGES*, bod 32: samotná skutečnost, že pravomocné rozhodnutí celního úřadu nebylo pro svou nezákonnost formálně zrušeno nebo změněno příslušným orgánem, neměla za daných specifických okolností za následek vyloučení odpovědnosti státu podle zákona č. 82/1998 Sb., pakliže nezákonnost tohoto rozhodnutí vyplynula z rozsudku Nejvyššího správního soudu).

43. Druhým důvodem dovozeným judikaturou je, že poškozený neměl k dispozici opravné prostředky, pomocí kterých by mohl změny či zrušení nezákonného rozhodnutí dosáhnout [náleze ze dne 23. 2. 2012 sp. zn. II. ÚS 2159/11 (N 39/64 SbNU 455), *Ústavněkonformní výklad zákona o odpovědnosti státu za škodu*, bod 14; na tento právní názor navázal Nejvyšší soud např. v rozsudcích ze dne 17. 9. 2014 sp. zn. 28 Cdo 2150/2012, ze dne 12. 12. 2017 sp. zn. 30 Cdo 5631/2015, bod 33 a ze dne 30. 7. 2024 sp. zn. 30 Cdo 1638/2023, bod 31].

VI.B.2. *V nynější věci bylo stěžovatelovo právo na náhradu újmy fakticky popřeno*

44. Podstatou nyní posuzované věci je námitka stěžovatele, že lpění na podmínce zrušení či změny nezákonného rozhodnutí je přepjaté formalistické, protože stěžovatel neměl žádný účinný prostředek obrany, kterým by dosáhl změny či zrušení nezákonného rozhodnutí vydaného v dědickém řízení.

45. Ze skutkových zjištění a závěrů učiněných obvodním soudem plyne, že notářka v dědickém řízení pochybila, když závěť nenalezla, a proto bylo vydáno nezákonné rozhodnutí (viz bod 6 shora a dále body 8, 10 a 37 rozsudku obvodního soudu, bod 22 rozsudku městského soudu). V této části nebyly závěry obvodního soudu soudem odvolacím zpochybněny a Ústavní soud z nich tedy vychází.

46. Proti dědickému usnesení, podle kterého nabyla dědictví jako jediná dědička stěžovatelova matka, se stěžovatel nemohl bránit žádným oprávněným prostředkem ani v době vydání rozhodnutí v roce 2005, ani v době po nalezení závěti v roce 2021. Odvolání mohl podat podle § 201 občanského soudního řádu pouze účastník řízení, jímž však stěžovatel nebyl. Tříletá objektivní lhůta pro podání žaloby na obnovu řízení běžící od právní moci rozhodnutí (§ 233 občanského soudního řádu) již v roce 2021 (kdy se závěť objevila) uplynula.

47. Jediný právní prostředek, kterým se stěžovatel jako oprávněný dědic mohl domáhat ochrany, byla žaloba podle § 485 starého občanského zákoníku (bližší viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. 8. 2002 sp. zn. 30 Cdo 59/2002). Odst. 1 tohoto ustanovení stanovil, že zjistí-li se po projednání dědictví, že oprávněným dědicem je někdo jiný, je povinen ten, kdo dědictví nabyt, vydat oprávněnému dědici majetek, který z dědictví má, podle zásad o bezdůvodném obohacení tak, aby neměl majetkový prospěch na újmu pravého dědice. Stěžovatel se tedy teoreticky mohl touto žalobou vůči své matce domáhat vydání dědictví. Pokud by platilo stěžovatelovo tvrzení, že jeho matka nemovitou věc krátce po skončení dědického řízení prodala třetí osobě, mohl se po matce domáhat peněžité náhrady, pakliže třetí osoba nabyla nemovitou věc v dobré víře. Podle § 486 starého občanského zákoníku totiž platilo, že kdo v dobré víře něco nabyt od nepravého dědice, jemuž bylo dědictví potvrzeno, je chráněn tak, jako by to nabyt od oprávněného dědice (viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007 sp. zn. 21 Cdo 2567/2005, č. 99/2007 Sb. rozh. civ.).

48. Pokud by stěžovatel byl s touto žalobou úspěšný, bylo by možné považovat rozhodnutí soudu o této žalobě za faktické popření usnesení o dědictví. Jako na účinný prostředek obrany ostatně stěžovatele odkázal na tuto žalobu i Nejvyšší soud v bodě 9 napadeného usnesení.

49. Ať už by se stěžovatel domáhal touto žalobou vůči své matce vydání nemovité věci, anebo peněžité náhrady, musel by své dědické právo v řízení před soudem prokázat, jelikož řízení o žalobě podle § 485 starého občanského zákoníku bylo řízením sporným (viz rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 27. 3. 2015 sp. zn. 21 Cdo 2401/2013, č. 94/2015 Sb. rozh. civ., nebo ze dne 5. 8. 2002 sp. zn. 30 Cdo 59/2002, podle něhož žaloba podle § 485 starého občanského zákoníku „bude úspěšná, podaří-li se žalobci, při splnění zákonných předpokladů, vyvrátit právní domněnku subjektivního dědického práva žalovaného jako nepravého dědice tím, že prokáže své dědické právo a tak vyloučí, aby nepravý dědic nabyt dědictví, zcela nebo zčásti.“).

50. Prokázat své dědické právo nemohl stěžovatel pomocí závěti. Ta byla nalezena a poskytnuta stěžovateli až v roce 2021, žalobu mohl uplatnit podle § 105 ve spojení s § 101 starého občanského zákoníku pouze v tříleté promlčecí době počínající běžet od právní moci rozhodnutí, jímž bylo dědické řízení skončeno, tj. 19. 11. 2005. K prokázání dědického práva tak stěžovatel měl jen své tvrzení, že mu babička o závěti říkala. Je stěží představitelné, že by pouze s tímto tvrzením uspěl a domohl se tak (alespoň faktického) odklizení nezákonného dědického usnesení.

51. Ústavní soud opakuje, že i z ústavního hlediska je akceptovatelné, že zákon č. 82/1998 Sb. podmiňuje uplatnění nároku na náhradu újmy předchozí změnou či zrušením nezákonného rozhodnutí. Díky tomu odškodňovací řízení neplní roli paralelního přezkumu svěřeného jiným orgánům (srov. bod 34 shora). Předpokladem zákona je, že existuje jiné řízení, ve kterém se poškozený může zrušení či změny nezákonného rozhodnutí domoci. Zákon však zjevně nepočítal se situací, kdy poškozenému tato možnost schází. Nežádoucí důsledky tohoto příliš široce koncipovaného pravidla (v němž chybí výjimka) zmírnila judikatura tím, že umožnila uplatnit nárok, pokud bylo rozhodnutí za nezákonné alespoň prohlášeno či byly popřeny jeho účinky, nebo pokud poškozený neměl k dispozici opravný prostředek (blíže viz judikatura uvedená v bodech 42 a 43 shora).

52. Stěžovatel sice měl procesní prostředek obrany proti účinkům zjevně nezákonného rozhodnutí (žalobu podle § 485 starého občanského zákoníku), ten však nebyl reálně účinný. Jistě nelze nutit stěžovatele, aby podával žaloby, s nimiž by nemohl být úspěšný. Celý problém byl již v prvotním pochybení notářky, jak je vyhodnotil nalézací soud: protože notářka nebyla s to najít závěť, stěžovatel neměl žádnou možnost, jak využít ochrany oprávněného dědice podle starého občanského zákoníku. Stěžovatel se tak nachází prakticky ve stejné situaci, jako kdyby žádný prostředek ochrany neměl.

53. Je třeba zopakovat, že zákon č. 82/1998 Sb. stanoví podle čl. 36 odst. 4 Listiny pouze podmínky a podrobnosti práva na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím. Výkladem zákonných pravidel je třeba šetřit podstatu a smysl tohoto ústavně zaručeného práva, kterým je odčinit způsobenou újmu (viz opět nálezy Pl. ÚS 18/01). V nynější věci smysl tohoto práva šetřen nebyl a toto právo bylo negováno. Zákonné podmínky a jejich výklad zastávaný obecnými soudy stěžovateli brání v uplatnění ústavně zaručeného práva na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím, ačkoli je i bez zvláštního, přezkumného řízení zjevné, že namítané rozhodnutí je nezákonné. Samotná skutková zjištění obvodního soudu svědčí o závěru, že v důsledku pochybení notářky bylo vydáno nezákonné dědické usnesení.

54. Ve stěžovatelově případě je proto třeba vykládat podmínku stanovenou v § 8 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb. tak, že nárok na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím lze uplatnit tehdy, pokud pravomocné rozhodnutí bylo pro nezákonnost zrušeno nebo změněno příslušným orgánem, ledaže poškozený neměl právě v důsledku pochybení veřejné moci k dispozici účinný prostředek ochrany, jak této změny či zrušení dosáhnout.

55. Je však důležité zdůraznit, že splnění veškerých ostatních podmínek náhrady újmy způsobené nezákonným rozhodnutím tento nálezy neřešil a bude na obecných soudech, aby jejich naplnění posoudily. Ústavní soud přitom vycházel ze skutkového stavu, jak jej zjistil obvodní soud, který nebyl instančně vyššími soudy zpochybněn.

56. Ústavní soud dodává, že se nevyjadřuje k otázce nastolené Nejvyšším soudem ve vyjádření k ústavní stížnosti, v němž s odkazem na § 32 zákona č. 82/1998 Sb. uvedl, že „s ohledem na časový odstup od údajného pochybení není na místě pokládat stěžovatelův požadavek za přiměřený“. Touto otázkou se obecné soudy v napadených rozhodnutích nezabývaly a jejich rozhodnutí na jejím posouzení nejsou založena. Proto ani Ústavnímu soudu nepřísluší se touto otázkou zabývat.

57. Ústavní soud se nemůže zabývat ani námitkou stěžovatele, že napadenými rozhodnutími bylo nepřímě zasazeno jeho právo vlastnit majetek, neboť hodlá vůči státu uplatnit nárok na náhradu škody, jehož podmínky jsou totožné s podmínkami nároku na náhradu nemajetkové újmy. Není úkolem Ústavního soudu předvídat, jak bude v budoucnu potenciálně rozhodnuto o nároku na náhradu škody, natož tomu přizpůsobovat rozhodnutí v nynější věci.

VII. Závěr

58. Shrnutí a podtrženo, obecné soudy zaprvé porušily stěžovatelovo právo na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny. Městský soud založil svůj rozsudek na odlišném právním posouzení, než které se dalo podle předchozího průběhu řízení očekávat, aniž umožnil účastníkům se k tomuto odlišnému posouzení vyjádřit. Rozsudek městského soudu tak byl pro stěžovatele překvapivý. Tuto vadu Nejvyšší soud nenapravil, byť na ni stěžovatel v dovolání poukazoval. Zadruhé, obecné soudy vyprázdnily stěžovatelovo ústavně zaručené právo na náhradu újmy způsobené nezákonným rozhodnutím (čl. 36 odst. 3 Listiny). Stěžovatel neměl – právě a jen v důsledku pochybení veřejné moci – reálnou možnost, jak se domoci změny, zrušení či alespoň faktického popření nezákonného dědického usnesení. Proto nelze v tomto případě trvat na splnění zákonné podmínky, že před uplatněním nároku na náhradu újmy musí být nezákonné rozhodnutí zrušeno či změněno pro nezákonnost. Bude znovu na obecných soudech, aby posoudily, zda jsou ostatní podmínky pro přiznání náhrady újmy splněny.

59. Ústavní soud proto ústavní stížnosti vyhověl a napadená rozhodnutí zrušil [§ 82 odst. 1, odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu].

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 3. září 2025

Zdeněk Kühn
předseda senátu